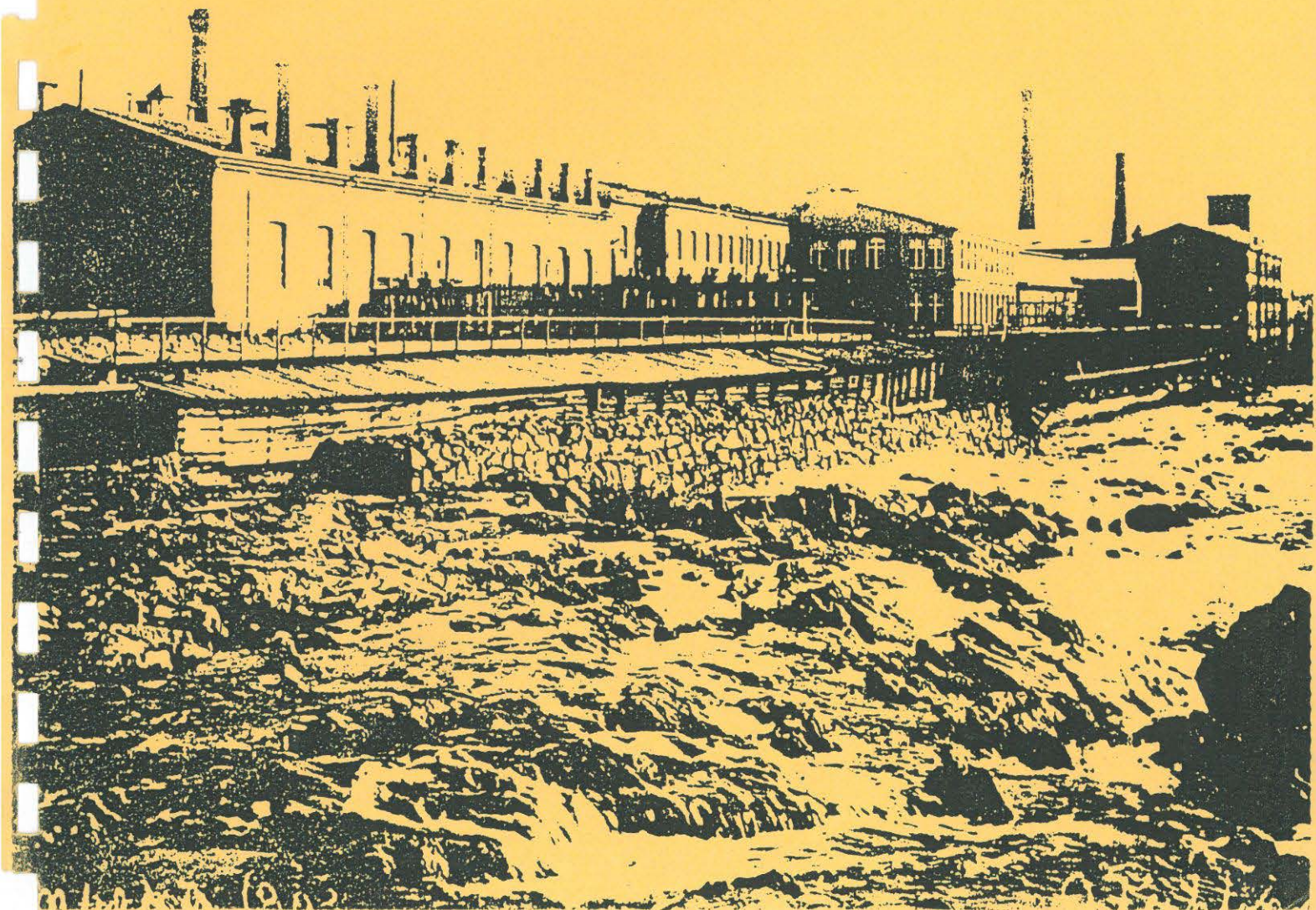

Tampella

1912

TAMPELLAN KANTA-ALUEEN HISTORIA VUOSINA 1850-1990

Rakennuskannan perusselvitys Tampereen
kaupungin kaavoitusviraston toimeksiannosta

Tampereella 17.9.1990
Arkkitehtitoimisto 8 Studio Oy

Rainer Mahlamäki, arkkitehti SAFA
Anu Leinonen, arkkit. yo

SISÄLLYSLUETTELO

- 3/21 Rakennusten vaiheet 1850-1883
- 8/21 Rakennusten vaiheet 1883-1900
- 11/21 Rakennusten vaiheet 1900-1920
- 13/21 Rakennusten vaiheet 1920-1950
- 16/21 Rakennusten vaiheet 1950-1990
- 19/21 Selvityksen rajaus
- 20/21 Lähdemateriaali

- 21/21 Selvitys liitteenä olevista piirustuksista
Liitteenä aksonometriset piirustukset (5 kpl)

RAKENNUSTEN VAIHEET 1850-1883

Masuuni

Tampereen kaupunki alkoi kehittyä, kun Tammerkosken länsirannalle ryhdyttiin perustamaan manufaktuureja ja teollisuuslaitoksia. Kosken itäranta jäi pitkään lähes koskemattomaksi, sillä alue kuului Messukylän pitäjään, ja se ei siten ollut oikeutettu nauttimaan Tampereen vapaa-kaupunkioikeuksista. Nykyisen Tampellan alueella sijaitsi ainoastaan mylly ja saha, sekä muutamia maataloja (Erkkilä, Siukola, Kyttälä). Alue kuului Hatanpään kartanolle.

Teollisuustoiminta alueella alkoi kun senaattori Aug. Ramsay, Laamanni N.J Idman ja Hatanpään kartanon omistaja vuorineuvos G. Idestam perustivat yhtiön, jolla 17.8.1842 päivätyn privilegiokirjelmän mukaan oli oikeus jalostaa Haverin kaivoksen sekä lähiseudun järvien malmia. Alueelle saatiin lupa perustaa masuuni, valimo, kaksiahjoinen kankirautapaja, naulapaja ja nippuvasara. Senaatti myönsi vapautuksen tehdasverosta 12 vuodeksi, 20 000 ruplaa valtionlainaa ja tullivapauden tehdastarvikkeille. Vastapainoksi yhtiön oli neljän vuoden kuluttua masuunin perustamisesta tuotettava 4000 kippunutta takorautaa.

Masuunin rakentaminen yläkoskelle aloitettiin kesäkuussa 1843 vuorityömies Johan Fredrik Gefvertin johdolla. Se valmistui seuraavana vuonna ja aloitti välittömästi toimintansa yhdeksän työntekijän voimalla. Samanaikaisesti rakennettiin alemmas koskenrantaan valimo. Masuunin tuotto ei kuitenkaan neljän vuoden kuluttua -eikä koskaan myöhemminkään- yltänyt lähellekään vaadittua 4000 kippunutta. Enimmilläänkin vuosituotos oli vain runsas kolmannes vaaditusta.

Masuunin omistajat, nyt enää Ramsay ja Idman olivat helpottuneita kun rikas pohjanmaalainen Gustaf August Wasastjerna halusi sijoittaa osan huomattavasta omaisuudestaan teollisuuteen, ja osti vuonna 1856 masuunin ja kosken rannalla sijainneen vesisahan. Alue vuokrattiin 50 vuodeksi.

Konepaja

Wasastjerna oivalsi heti, että masuunia olisi kehitettävä, jotta se alkaisi tuottaa. Hän päätti jalostaa masuunin tuottaman kankiraudan koneiksi ja etenkin laivoiksi, sillä paikka oli erinomainen sisävesiliikenteen kehittämiseksi. Hän sai privilegion senaatilta vuonna 1856,

jolloin konepajan rakennustyöt oli jo aloitettu. Alueelle nousi 45 m pitkä kaksikerroksinen tiilirakennus, jossa sijaitsivat konepaja, valimo ja masuuni. Konepajan ensimmäisiä töitä oli höyrylaiva Ahti, jonka insinööri Dillworth ja mestari Pihl rakensivat vuonna 1858. Masuunin toiminta loppui vuonna 1861 ja Haverin kaivos myytiin vuonna 1877, jolloin raudan valmistus lopetettiin.

Pellavatehdas

Laukon kartanon isännässä, varatuomari Adolf Törngrenissä oli samanaikaisesti herännyt aate pellava- ja silkkitehtaan perustamisesta Hämeen kuuluisien pellavavainioiden lähelle. Tampereen pellavahistorian oli aloittanut jo vuonna 1754 Hans Henrik Boije, perustamalla Otavalan kehruukoulun (toimi v. 1759-67). Vuonna 1800 oli Porthan Turun Talousseurassa maininnut, että Tammerkosken rannat soveltuisivat erinomaisesti pellavateollisuudelle, sillä raaka-aine kasvoi ympärillä ja koskessa riitti voimaa. Myös Törngrenin kotiopettaja Elias Lönnrot oli kertoessaan lukuisista retkistään Hämeessä vaikuttanut oppilaaseensa. Kun vielä rautatie Hämeenlinnasta Tampereelle oli suunnitella, oli tilaisuus mitä loistavin. Törngren sai privilegion pellava-, hamppu- ja silkkitehtaan perustamiseksi heinäkuussa 1856. Hän oli hankkinut tontin Kirkkokadun ja Hallituskadun kulmasta ostamalla kosken alajuoksulta kolme valkkia. Naapurit kuitenkin valittivat tontin käytöstä oikeuteen, ja asia olisi lykkääntynyt, ellei Törngren olisi tavannut Wasastjerna, jolla oli tarjota pellavatehtaalle tontti 150 ruplan vuosivuokraa vastaan. Sopimus tehtiin, ja jo ennen kuin privilegio oli saatu siirrettyä uudelle tontille elokuussa 1857 alkoivat rakennustyöt. Rakennusten suunnitelmat tilattiin Turun lääninarkkitehti Chiewitziltä, joka 20 vuotta aikaisemmin oli suunnitellut myös Finlaysonin "vanhan tehtaan".

Jo joulukuussa 1857 valmistui komea viisikerroksinen kehräämörakennus kosken rannalle (L5, L6, L7). Se oli 68 m pitkä ja 13 m leveä. Ensimmäisessä kerroksessa oli tila neljälle turbiinille sekä karsaus- ja häkilöintiosasto. Niiden välistä nousi kuilu (L 6), joka toimi tilana turbiinien voimaa välittäneille remmeille. Toisessa kerroksessa sijaitsi esikehruu ja kertaus, kolmannessa kutomakoneet, neljännessä märkäkehruu ja viidennessä myytävien lankojen vyyhteäminen, puolaus ja pupiinaus. Kahden alemman kerroksen välipohjat olivat teräspilarien kannatta-

mia tiilisiä kappaholveja; ylemmissä kerroksissa teräspilareilla lepäsi puupalkisto, joka kannatti puista välipohjaa. Varsinaisten tehdassalien kylkiäisenä kohosi erillinen porrastorni, jonka vieressä sijaitsivat käymälät. Uudenai-kaista verrattuna Finlaysonin vanhaan tehtaaseen oli myös segmenttikaaristen ikkunoiden suurempi koko. Ikkunanpuitteet ja karmit olivat valurautaa. Vanha kehruurakennus on edelleen jäljellä, joitakin rakenteellisia muutoksia läpikäyneenä. Vuonna 1858 valmistui valkaisurakennus, "pleikeri" (L 11, L 12). Se oli kehruun pääosin kaksikerroksinen siipirakennus, jonka ensimmäisessä kerroksessa sijaitsivat puusepän verstaas, kaksi höyrykattilaa ja valkaisuosasto. Toisessa kerroksessa olivat karttaus ja vyyhteäminen. Pääkadun varrelle taittuvassa siivessä (L 13) sijaitsivat konttori, lankapuoti, kangasmakasiini ja päädyssä insinöörin asunto. Valkaisurakennus oli kolmilaivainen, basilikakattoinen tiilirakennus, jossa puisia välipohjia kannattivat teräspilarit. Se tuhoutui tulipalossa vuonna 1883, rakennettiin sen jälkeen uudelleen ja lopulta purettiin vuonna 1934 nykyisen valkaisurakennuksen tieltä (L 41, L 42). Kehräämön eteläpäähän nousi vuonna 1864 kutomorakennus purjekankaille eli "kappeli" (nyk. L 4 paikalla) ja pieni rakennus lautojen kuivattamiseksi (L 18). Molemmat tiilirakennukset purettiin ennen vuotta 1911.

Kaasua tehtiin koivutuohesta omassa erillisessä rakennuksessaan (L 19). Lisäksi alueelle nousi nopeassa tahdissa makasiineja, talli ja asuinrakennuksia. Asuinrakennuksista Lapintien portilla sijainnut toimitusjohtajan asunto (B 1) säilyi vuoteen 1963 asti. Sen vieressä sijainnut pitkä insinöörien asuinrakennus (B 8) säilyi 1960-luvun puoliväliin asti siirrettynä uudelle paikalle nykyisen valimon viereen.

Pellavatehtaan käyttövoiman takasivat neljä turbiinia, joille vesi johdettiin 108 m pitkää vesiränniä pitkin. Kosken yli oli talvella 1857 rakennettu puinen kävelysilta keskustaan. Rakennusten takana oli pleikiniitty, jossa langat seisoivat ulkona auringossa vaalenemassa. Myöhemmin pleikiniitty siirrettiin Sorsapuistoon.

Osakeyhtiö

Lähes heti tehtaan perustamisen jälkeen Krimin sotaa seurannut nousukausi vaihtui yleiseksi talouskriisiksi, jonka seurauksena pellavatehtaan tuotto ei kasvanut

laskelmien mukaan. Adolf Törngrenin omaisuus oli kiinni Nuutajärven lasitehtaassa, Jokioisten verkatehtaassa ja Tampereen pellavatehtaassa, eikä käyttövaroja ollut raaka-aineen ostamiseen. Wasastjernan uusima masuuni tuotti tosin enemmän rautaa kuin edellisten omistajiensa aikana, mutta ei yltänyt vaadittavaan 4000 kippuntaan. Jotta kummankin laitoksen taloudellinen tilanne paranisi ja ne saisivat lisää kipeästi tarvitsemiansa käyttövaroja Törngren ja Wasastjerna päättivät yhdistää tehtaansa ja perustaa osakeyhtiön.

Marraskuussa 1860 annettiin myyntiin 2000 Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osake-yhtiön osaketta, yhteensä 1 milj. hopearuplan arvosta. Anti ei kuitenkaan saavuttanut odotettua suosiota, ja ainoastaan 92 osaketta saatiin kaupaksi. Loput osakkeet joutuivat Törngren ja Wasastjerna itse lunastamaan.

Yhtiön perustamiskokous pidettiin 4.3.1861, jolloin johtokuntaan valittiin perustajien lisäksi kenraalimajuri A. Stjernvall, tohtori N. Idman ja herra C.I.Hildén. Puheenjohtajaksi valittiin Adolf Törngren. Hän ei kuitenkaan malttanut keskittyä jo omistamiensa tehdaslaitosten johtamiseen vaan anoi vielä samana vuonna lupaa villatehtaan perustamiseksi Tampereelle. Vuonna 1864 hän hankki yrityskokoelmaansa telakan Helsingistä. Kaiken toimintansa Törngren rahoitti lainoilla, joissa takeena oli Pellavatehdasyhtiö. Viimein vuonna 1866 hän teki Suomen suurimman konkurssin.

Uudeksi johtokunnan puheenjohtajaksi oli kaksi vuotta aikaisemmin valittu Wasastjerna, mutta myös hän oli vähitellen kiinnittänyt koko valtavan omaisuutensa tehdaslaitoksiin, ja vuonna 1869 oli Wasastjernan vuoro julistautua konkurssiin. Yhtiön jatkuminen oli epävarmaa, sillä Wasastjerna oli omistanut 3/4 koko osakekannasta, ja Törngrenin ja Wasastjernan omalaatuinen rahankäyttö oli sekoittanut yhtiön talouden. Vuonna 1866, jolloin Wasastjernan oli vetäydyttävä hoitamaan sekavia raha-asioitaan, oli johtokunnan puheenjohtajaksi valittu rehtori Alfred Kihlman, joka tuli toimimaan virassa peräti vuoteen 1903 asti. Hän alkoi selvittää yhtiön tilaa tarmokkaasti ja käteisvarojen puuttuessa osakkaat perustivat erillisen pellavanostoyhtiön turvatakseen tehtaan raaka-aineen saannin. Uusi johtokunta päätti laajentaa yksikerroksista valkaisu- sivurakennusta (L 12), johon sijoitettiin

pellavan keitto- ja pesuosasto, sekä rakennuttaa uuden varaston häkilöidylle pellavalle ja rohtimille.

Huolimatta toistuvista taloudellisista vaikeuksista yhtiö piti huolta työntekijöistensä. Vuonna 1860 perustettiin sunnuntaikoulu aikuisille ja päiväkoulu pienille lapsille. Koulu toimi aluksi puusepänverstaan ullakolla, mutta v. 1872 se saattoi muuttaa omaan puiseen koulutaloonsa masunninmäelle (B 12). Koulurakennus purettiin vuonna 1938.

Puuhiomo

C. G. von Essen ehdotti v. 1871 yhtiölle puuhiomon perustamista hyödyntämään kosken ylimääräistä voimaa. Von Essen, Kihlman ja muutamat muut osakkaat perustivat omalla kustannuksellaan laitoksen, joka sopimuksen mukaan myöhemmin tulisi pellavatehtaan omistukseen. Puuhiomon rakennukset valmistuivat v. 1873.

Puuhiomo siirtyi yhtiön omistukseen jo v. 1881. Se oli tuolloin kannattava yritys, jonka puiset rakennukset oli uusittu kivisiksi ja koneet olivat moderneja. Alapuhiomo (L 22) oli kaksikerroksinen, sahakattoinen tiilirakennus, jonka alempi kerros oli vesiruuhen vedenpinnan alapuolella. Kuivaamo (L 27) sijaitsi ylempänä Masunninmäellä.

Törngrenin laivatokka oli niellyt jatkuvasi pääomaa. Se myytiin vuonna 1880 tappiolla, mutta myynti paransi tehtaan rahasioita huomattavasti.

Myös kuljetukset helpottuivat kun Tampere-Hämeenlinna rata avattiin vuonna 1876.

Pellavatehdas

Yhtiön myötätuuli katkesi vuonna 1883 äkillisesti tulipaloon, joka tuhosi kehräämörakennuksen kolme ylintä kerrosta lähes täysin. Tuli lähti kehräämön siipirakennuksen (L 11) höyrykonehuoneesta ja se levisi nopeasti kehräämön kolmeen ylimpään kerrokseen. Valkaisusiipi paloi perustuksiaan myöten, vain päädyn myymälä ja konttoritilat säilyivät vahingoittumattomina. Myös konepajan hiilivarasto tuhoutui täysin. Samana kesänä valmistunut kutomosiipi säilyi, samoin kaasulaitos.

Tulipalon korjauksia johti insinööri Johan Theodor Durchmann joka myös suunnitteli useat rakennukset. Jo lokakuun lopussa kehruurakennuksella oli uusi vesikatto. Kehräämö rakennettiin nyt nelikerroksiseksi. Ensimmäinen ja toinen kerros pysyivät kutakuinkin ennallaan, kolmanteen kerrokseen rakennettiin puinen kupera keskikäytävä muun lattian ollessa vahvasti piettyä tiiltä ja kerroksen kummallekin pitkälle sivulle tehtiin vesiränni. Sinne siirrettiin märkäkehruu ("kurakolmonen") ja puolaus sijoittui sen ylle. Kutomo siirrettiin painavine koneineen ylhäältä neljäntestä alas valkaisusiiven toiseen kerrokseen, jossa aikaisemmin oli ollut vyyhteäminen ja varasto. Vaikka korjaustoimenpiteisiin ryhdyttiinkin ripeästi ja koneet käynnistyivät jo elokuussa 1884 kesti aina vuoteen 1885 asti, ennenkuin tehtaan tuotanto oli palannut samalle tasolle kuin ennen paloa. Maassa vallitsi korkeasuhdanne ja korjauksista selvittyä alettiin pian tuntea tarvetta laajenemiseen.

Vuonna 1886 rakennettiin kosken sulut sekä erillinen rakennus höyrykoneelle (L 9) ja -pannulle (L 10), jotta kosken vesivoiman vaihtelu ei enää aiheuttaisi ongelmia tuotannolle. Kaupunkisiluettia koristamaan nousi höyrykoneen korkea piippu (L 17). Osa vuoden 1890 voitosta käytettiin uuden kutomon (L 15), kelloportin (L 14) ja lankojen kuivausrakennuksen (L 8) rakentamiseen. Kolmilaivaisen, basilikamallisen kutomon ensimmäisessä kerroksessa työskentelivät kankurit ja toisen kerroksen tilat oli varattu liisteröijille, luojille ja pupiinaajille. Rakennuksessa on erillinen porrastorni, holvattu tiilivälipohja ja tiiliseinät. Kelloporttirakennuksessa sijaitsevat kutomon konttorit.

Valurautapilarit kannattavat tiilistä välipohjaa ja puista yläpohjaa. Molemmat rakennukset ovat säilyneet. Lankoja kuivatettiin kaksikerroksisessa, kaksilaivaisessa tiilirakennuksessa, jossa teräspilarit kannattivat teräspalkeilla lepäävää tiiliholvivälipohjaa ja puurakenteista yläpohjaa. L 8 purettiin 1950-luvun puolivälissä.

Lankavarasto (L 2, L 3) ja konttori (L 1) muodostivat tehtaalle uuden julkisivun kaakkoon. Ne olivat kaksikerroksisia tiiliseinäisiä rakennuksia. Varasto-osassa oli myös laaja kellaritila. Varastoa on myöhemmin laajennettu huomattavasti. Vuosisadan lopulla pellavatehdasta täydennettiin uudella häkilärakennuksella (L 28), johon liittyi oma höyrykonerakennus (L 29), savupiippu (L 32) ja varakattilahuone (L 30). Häkilän viereen tehtiin puutyöpaja (L 31). Häkilän kaksikerroksinen, kellarillinen tiilirakennus on basilikamallinen. Tiiliholvivälipohjia kannattavat teräspilarit. Rakennuksessa on erillinen porrastorni. Sen toisessa päässä oli kuilu, joka nousi harjan yläpuolelle ja on saattanut toimia ilmastointikuiluna. Siihen liittyvissä yksikerroksisissa rakennuksissa on niinkään basilikaikkunanauha teräsristikkorakenteisella katolla.

Konepaja

Masuuni oli ollut käyttämättömänä jo vuodesta 1861, joten se päätettiin purkaa mekaanisen verstaan laajentumisen tieltä 1884. Myös vanha valimo, konttori- ja varastosiiپی, puuhiomo, talli, asuinrakennus (B 5) ja kaksi makasiinia purettiin. Vuonna 1897 valmistui uusi valimo (W 2) ja sen kylkeen höyrypannurakennus (W 3) sekä konttori (W 9). Valimo oli basilikamallinen yksikerroksinen tiilirakennus, jonka alapohjana oli todennäköisesti kolme metriä paksu valuhiekkää. Yläpohja oli mielenkiintoinen teräsristikkokonstruktio, sillä pilareita ei ollut. Valimon kylkeen rakennettiin basilikakattoinen tila höyrykoneelle. Vanhaa vuonna 1884 rakennettua konehallia (W 1) jatkettiin pajarakennuksella (W 4) ja mekaanisella verstaalla (W 5). Yksikerroksinen tiilirakenteinen paja purettiin 1970-luvun lopussa, mutta verstaas (W 5) on säilynyt muiden rakennusten puristuksessa. Se on kaksikerroksinen, kolmilaivainen basilikarakennus, jonka keskilaiva on kahden kerroksen korkuinen. Kattoristikko oli alunperin terästä, välipohjat ja seinät tiiltä.

Pääkadun oikealle puolelle nousi kattilapaja (W 6) ja veturikokoonpanohalli (W 7). Molemmat tiilirakennukset käsittivät korkeamman pääläivan ja matalan sivuläivan. Kattoa kannatti teräsristikko. W 7 on edelleen paikalla uudempien teollisuushallien ympäröimänä. Valumallivarasto (W 11) valmistui vuonna 1898. Se oli kaksikerroksinen L-muotoinen tiilirakennus, jonka toinen sakara oli pilariton, toinen kaksiläiväinen. Pilarittoman osan yllä kattoristikossa oli teräksiset vetotangot. Rakennus purettiin 1980-luvulla. Osa konepajan rakentamisesta ennakoi jo tulevaa, sillä valtion kanssa oli alustavasti keskusteltu 40 veturin tilauksesta, joka saatiinkin kesäkuussa 1898.

Jo vuonna 1885 alettiin Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osake-yhtiössä kokeilla sähkön käyttöä valaistukseen ja koneisiin. Vuonna 1891 rakennettiin vanhasta kaasuhuoneesta sähköhuone (L 19). Koko tehdas oli sprinkleroitu vuoteen 1894 mennessä. Turbiinien lukumäärä nostettiin neljästä yhdeksään ja vesivoiman hyödyntämistä voitiin tehostaa rakentamalla neulapato kosken niskalle.

Masuuninmäelle kehittyi työläisten asuinalue (B 4, B 6, B 7, B 9, B 10, B 15, B 16, B 17, B 18, B 19, B 20, B 21, B 23, B 28, B 29, B 30, B 32, B 33, B 34, B 35, B 36). Rakennukset olivat pääosin hirsirakenteisia, lautaverhoiltuja, harjakattoisia kaupunkitaloja. Yleisin asuntokoko oli huone ja keittiö. Työläisiä oli vuosisadan vaihteessa jo noin 1700. Työläisille rakennettiin myös juhlatalo (B 27), jossa oli mahdollista ruokailla.

Vuonna 1898 valmistui Satakunnan silta, joten tehtaalta oli nyt kiinteämpi yhteys kaupunkiin. Porin rata avattiin 1895 ja Pellavatehdas sai oman pistoraiteensa 1899.

Koska tontin vuokra-aika päättyisi jo muutaman vuoden kuluttua, oli yhtiö halukas ostamaan maa-alueen kaupungilta. Hinnaksi sovittiin 350.000 mk.

RAKENNUSTEN VAIHEET 1900 - 1920

Pellavatehdas Tehtaan laajeneminen jatkui vuosisadan vaihteen jälkeenkin. Uudet rakennukset suunnitteli pääasiassa Tampereen kaupunginarkkitehti Lambert Petterson. Vuonna 1904 suurennettiin puiston reunalla sijaitsevaa varastomakasiinia (L 2, L 3), siirtämällä puiston puoleista julkisivua yhden pilarivälin verran ja korottamalla kaksikerroksisia rakennuksia vielä kahdella kerroksella. Myös uutta kutomorakennusta (L 15) jatkettiin (L 15 T) vuonna 1912. Näissä laajennuksissa kantavana rakenteena käytettiin jo teräsbetonia.

Sodan uhka sai tehtaan jälleen rakentamaan niin kauan kuin rajat olisivat auki, ja kun I maailmansota heinäkuussa 1914 syttyi, saatiin tilauksia Venäjältä niin paljon, että lisärakentaminen oli välttämätöntä. Kutomo kävi tauotta ja sitä laajennettiin vuonna 1916 suurella kaksikerroksisella hallilla (L 37). Sen tiiliseinissä on tuskin lainkaan ikkunoita, sillä valo toisen kerroksen kutomoon saatiin pitkien kattoikkunoiden kautta. Ensimmäisessä kerroksessa oli tila kappalekonttorille ja varastolle. Uudet koneet tilattiin tietysti omalta konepajalta. Pellavatehtaan vanhinta osaa laajennettiin koskelle päin rakentamalla kaksikerroksinen betonirakenteinen terrassirakennus (L 5 T). Vanha purjekangaskutomo, lautojen kuivatuslaitos ja muut pienehköt rakennukset lounaiskulmasta purettiin ja tilalle rakennettiin nykyiseen muotoonsa viisikerroksinen betonirakenteinen tehdasrakennus (L 4).

Puuhiomo Puuhiomo toimi vajaatekoisesti johtuen vedenvähyydestä joten se ei enää kyennyt suorittamaan kasvaneen tuotannon kuivausta. Kattohuopatehtaalta ostettiin asiaa helpottamaan kanavakuivatuslaitos (Schilde), joka maksettiin konepajan tuotteilla. Yläpuuhiomolle rakennettiin savupiippu (L 34) sekä uusi kuivaamo (L 38), jonne siirrettiin kaksi kuivatuskonetta alapuuhiomosta.

Konepaja Konepajan vuonna 1898 saama veturitilaus aiheutti yhä lisärakentamista. Vuonna 1904 rakennettiin kattilapajan jatkoksi levypaja (W 8). Myös itse kattilapajaa laajennettiin vanhan osan kaltaisella

puolitoistalavaisella rakennuksella koilliseen (W 6). Veturikokoonpanon koillispuolelle rakennettiin pienehkö rakennus, joka oli mahdollisesti maalari-verstas (W 10). Turbiinikanavan päälle rakennettiin 40 m pitkä lehterillä varustettu kone- ja viilaushalli (W 16). Halli on kaksilaivainen, leikkaukseltaan epäsymmetrinen, valoisa rakennus, jonka kantava runko on betonia.

Laajennukset eivät olisi olleet mahdollisia, ellei voimakysymystä olisi ratkaistu samalla. Ongelmia oli ollut jo vuosisadan alussa, mutta vasta vuonna 1914 alettiin rakentaa uutta voimalaitosta (L 36), joka nosti koskesta saatavaa voimaa 73 %. Voimala on nelikerroksinen, ja se on säilynyt lähes muuttumattomana. Teräsbetonipilarit kannattavat ylälaattaholvia. Julkisivu on tiiltä. Samana vuonna uusittiin turbiinien tulokanava, ruuhi ja johtoverkostot. Nyt voitiin jo romuttaa v:lta 1886 peräisin oleva pellavatehtaan höyrykone.

Sodan aikana osa pellavatehtaan työntekijöistä lähti kaupungista vapaaehtoiseen evakkoon. Lopuista oli järjestettävä työvoimaa konepajalle, sillä suurin osa miehistä oli rintamalla. Pellavatehdas valmisti muiden tuotteidensa ohella paperinarua ja pahvipohjallisia, josta kenkäteollisuus teki jalkineita.

Tehtaan insinööreille rakennettiin vuosisadan alussa kolme puurakenteista huvilaa Asuntomäelle (B 36, B 37, B 38). B 38 purettiin 60-luvulla, mutta kaksi muuta on säilynyt jonkin verran muuttuneena. Vuonna 1912 rakennettiin rapattu Villa Sandsund (B 39) ja neljä vuotta myöhemmin vielä puurakenteinen Villa Sakari (B 11). Myös nämä rakennukset ovat edelleen jäljellä.

RAKENNUSTEN VAIHEET 1920-1950

- Konepaja I Maailmansodan jälkeiset taloudelliset olot alkoivat vähitellen vakiintua ja seurasi taloudellinen nousukausi. Veturi- valmistus pääsi taas vauhtiin, mutta menekkivaikeuksien takia niitä oli silloin tällöin rakennettava varastoon, jotta ammattitaitoinen työväki pysyisi tehtaassa. Puolustusministeriö oli kysellyt kiinnostusta tykkien valmistamiseen, mutta asia raukesi toistaiseksi. Kaksikymmenluvun lopulla oli vihdoin välttämätöntä laajentaa konepajaa huomattavasti. Laajennustarpeet oli otettu huomioon jo uudistustöissä 1915-16 ja laajentaen koneosastoa täyteen mittaansa saatiin lisäpinta-alaa yli 1700 m². Kattilapajan sivurakennusta pidennettiin 24 metrillä, se varustettiin liikkuvalla nosturilla, työstökoneilla ja höyryvasaralla (W 6). Turbiinikanavan päällä olevaa konehallia jatkettiin 60 m (W 17).
- Pellavatehdas Pellavansaanti hankaloitui maailmansodan jälkeen. Pellavatehtaalla oli jonkun verran raaka-ainetta varastossa, ja nyt oli oiva tilaisuus kokeilla puuvillan ja pellavan yhdistämistä. Valkaisuosasto oli jo pitkään ollut laiminlyötynä, mutta v. 1936 asiaan saatiin parannus, kun Bertel Strömmerin suunnittelema uusi valkaisurakennus valmistui (L 41, L 42). Sen tieltä purettiin L 11, L 12 ja L 13. Valkaisurakennus on kolmikerroksinen, kellarillinen syvärunkoinen rakennus, jonka kantava rakenne on betonia ja julkisivu tiiltä.
- Puuhiomo Alapuuhionon kuorimaosasto ja keitto-osasto rakennettiin täysin uudestaan v. 1929. Norjalainen Hjorthin kuivaustorni purettiin, koska se jo aikaisemmin oli korvattu kanavakuivatuslaitoksella ja yläpuuhiomoa (L 27) laajennettiin rakentamalla lisää rinteeseen.
- Konepaja Vuonna 1930 koetteli maailman taloutta pula-aika, josta selvittyään Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osakeyhtiö aloitti mittavat rakennushankkeet. Etenkin konepajaa laajennettiin huomattavasti. Ensin rakennettiin valssihiomo (W 18), jossa paperiteollisuuden telat ja kalanturit hiottiin. Kolme vuotta myöhemmin veturikokoonpano sai lähes saman verran lisää tilaa kuin sillä tähän mennessä oli ollut sekä oman konttorin.

Uusi veturihalli (W 23) on arkkitehti Bertel Strömmerin suunnittelema, tasakatonen, kaksilaivainen rakennus. Sen eteläpäädyssä on kaksikerroksinen konttoriosuus ja kellarin pukeutumistilat. Julkisivu on tiiltä, runko teräsbetonia. Veturien asennushallia jatkettiin vuonna 1935 66 m koilliseen (W 19). Uudesta osasta tehtiin samantyyppinen, mutta jonkun verran korkeampi kuin vanhasta ja nosturirataa jatkettiin samalla tasolla koko hallin läpi. Rannan tuntumassa sijainnutta pajaa jatkettiin samantyyppisellä tiili- ja teräsrakenteisella lisäyksellä (W 28).

Lentokoneenmoottoreiden testausta varten tehtiin oma rakennus Myllysaareen (W 20). Se on pieni, tällä hetkellä käyttämätön tiilirakennus, jossa betonista ylälaatta-holvina kannattelevat betonipilarit. Kemiallinen osasto siirtyi omaan laboratoriorakennukseensa (W 22).

Kun toinen maailmansota alkoi, tuotanto painottui sotatarviketeollisuuteen. Vuonna 1941 rakennettiin asuntomäen kupeeseen kolmikerroksinen rakennus, jonka katto ulottui kukkulan tasolle ja oli naamioitavissa ruuhokentäksi (W 29). Rakennus on kaksilaivainen ja kolmikerroksinen. Sinne sijoittuivat kevytmetallivalimo ja lentokoneenmoottoreiden valmistus. Rakennuksesta oli myös käynti edellisenä vuonna tehtyihin kallioluolastoihin (W 27). Vuonna 1942 rakennettiin valimolle keernaosasto (W 25) sekä konepajan ruokala (W 26). Keernaavaliimon korkeata valuosaa valaisevat kattoikkunat. Sen toisessa laivassa on kaksi kerrosta, jossa alemmassa valimotoimintoja ja ylemmässä toimistoja sekä laboratorio.

Sota ei suuremmin vahingoittanut tehdasta. Joitakin asuinrakennuksia jouduttiin osin rakentamaan uusiksi (B 19) ja voimalan (L 36) suuri lasi-ikkuna muurattiin lasien rikkoutumisen jälkeen umpeen. Suomelta vaaditut sotakorvaukset painottuivat konepajateollisuuteen ja Tampereella oli jälleen nostettava tuotantokapasiteettia. Valimon ahtaus oli jo pitkään tuottanut ongelmia verstaalla, mutta vuonna 1947 valmistui uusi koneellisella hiekan kuljetuksella valmistettu valimo (W 31). Rakennuksen kahdesta laivasta toinen on lähes 10 m korkea valutila, jonka alapohja on yli 3 m syvä valukerros. Toisessa laivassa ovat sulatusuunit sekä pienet lehterit, joissa sijaitsevat toimistot ja ruokailu. Sosiaalitilat ovat kellarikerrok-

sessä. Pilarit ja palkit ovat betonia, julkisivu tiiltä. Uusi turbiinien kokoonpanohalli (118) rakennettiin veturikokoonpanohallin kylkeen. Betonirunkoisen ylävalaistun hallin päädyt ovat tiiltä.

RAKENNUSTEN VAIHEET 1950 - 1990

Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osake-yhtiö valmisti 50-luvun alussa edelleen sotakorvaustuotteita ja tietenkin myös Suomen jälleenrakentamiseen tarvittavia tuotteita. Lisääntyneen voimantarpeen takia aloitettiin vuonna 1949 höyryvoimalaitoksen (H 11) ja siihen kuuluvan 100 m korkea savupiipun rakentaminen. Höyryvoimalaitos on korkea, yksikerroksinen, kellarillinen rakennus. Tila on jaettu höyrykattilaosastoksi, turpiiniosastoksi ja sähköosastoksi. Kantavat rakenteet ovat pääosin teräsbetonia, osittain terästä, julkisivu puhtaaksimuurattua tiiltä. Lapinniemen kehräämö oli jo vuonna 1934 liittynyt Tampellaan, ja koska höyryvoimalaitoksen oli tarkoitus palvella myös sitä, rakennettiin Naistenlahden yli korkea riippusilta höyryjohdolle vuonna 1959. Tällöin voimalaitoksen turbiiniosastoa myös laajennettiin. Höyryjohtosillan Tampellan puoleiseen päähän tehtiin lauhdeveden kokoojarakennus (H 13). Höyryjohtosilta on purettu 80-luvulla.

Pellavatehdas

Vuonna 1955 purettiin vanhan kehräämön vierestä valtapihalta 1880-luvulta peräisin olevat ruiskuhuone, lankojenkuivatuslaitos, höyrykone- ja höyrypannurakennus sekä savupiippu (L 8, L 9, L 10, L 16, L 17). Pihan alle kaivettiin maanalainen betonirakenteinen suoja tervatilkkeiden varastoksi ja käsittelytilaksi (L 44 ja L 45). Pellavatehtaan nelikerroksinen keskusvarasto (L 46) valmistui höyryvoimalaitoksen lähelle vuonna 1958, kuten myös uusi kaksikerroksinen automaattikutomo (L 48). Molemmissa on betonipilarit, betonivälipohjat ja tiilijulkisivut. Keskusvarastoa laajennettiin vuonna 1970 liimapuurunkoisella yksikerroksisella hallilla, jonka ulkoseinät ovat mineritlevyelementtiä. L 15 ja L 37 välinen matala osa korotettiin. Vuonna 1969 pellavatehdas aloitti kuitukankaan valmistuksen, ja sitä varten rakennettiin tehdashalli (L 49) automaattikutomon viereen. Se on kaksikerroksinen, pääosin betonirunkoinen tehdasrakennus. Päätyjulkisivut ovat tiiltä, sivut profiilipeltilevyä.

Konepaja

Tuotannon painottuminen konepajatyön puolelle ja toimistotyön osuuden kasvaminen muuttivat edelleen alueen rakennuksia. Häkilärakennus (L 28) muutettiin konepajakoulun tiloiksi vuonna 1961, ja sen

naapurirakennusta (L 29) korotettiin kadun puolelta, jotta toiseen kerrokseen saatiin luentosali. Vanha pääkonttorirakennus ei enää riittänyt erilaisille toimistoille, ja lisätilaa otettiin viereisistä varastorakennuksista (L 2, L 3). Vuonna 1954 rakennettiin porras L 2:een, joka otettiin pääkonttorin käyttöön. Nykyisin koko vanha pellavatehdas on toimistokäytössä (L 2, L 3, L 4, L 5, L 6, L 7). Kehruunkatto muutettiin tasakatoksi v. 1959.

Puuhiomo

Puuhiomon toiminta lopetettiin 1956, ja sen tilat siirtyivät muutosten jälkeen konepajan haltuun. Alapuuhiomon (L 22, nyk. 106) sahakatto muutettiin tasakatoksi ja vuonna 1961 sisätilasta purettiin vanhat välipohjat, ulkoseinien yläosat ja pilarit, jotta mekaanisen verstaan laboratorio saatiin sovitettua sinne. Yläpuuhiomon (L 27) vanhat kuivaustekniikkaa palvelleet aukot välipohjissa valettiin umpeen ja rakennus muutettiin rakennusosaston toimistotiloiksi.

Konepaja

Koska yhtiön tuotanto, toisen maailmansodan jälkeen oli selvästi suuntautunut konepajateollisuuteen, näkyivät suurimmat laajennukset mekaanisen verstaan puolella. Alatyöpajan (W 16, W 17) ja pajarakennuksen (W 4, W 28) väliin tehtiin välivarasto (102 a). Turbiinihallin viereen rakennettiin uusi koneistushalli (120) ja luolastoa suurennettiin (124). Vanhaan levypajaan (W 8) rakennettiin kylkiäiseksi tiilinen hehkutusuunirakennus. Myllysaareen nousi oma rakennus hydrauliselle laboratoriolle (W 36 eli 136). Kuusikymmenluvun puolella tehtiin lämpökeskus (133) ja laajennettiin rautavalimoa (132), jonka yhteydessä puolet keernaosastosta (130) purettiin.

Vuosina 1969 - 1970 valimoa laajennettiin suurilla profiilipeltiverhoilluilla halleilla (134, 140), joiden kantavana rakenteena ovat betonipilarit ja -palkit. Vanha levypaja (W 8) purettiin vuonna 1975, ja sen tilalle laajentuivat hallit 134 ja 140, jolloin konepaja oli saavuttanut suurimmat mittasuhteensa. Myös automaattikutomo (L 48) siirtyi 1970-luvun lopulla konepajan käyttöön.

Toiminnan laajennuttua konepaja tarvitsi myös uuden piirustuskonttorin, joka valmistui 1963. Samalla purettiin vanha toimitusjohtajan asunto (B 1), ja rakennettiin uusi portinvartijanrakennus sekä Lapintien portille että Aspinniemeen.

Vanhimmat teollisuustilat eivät enää vastanneet nykyajan vaatimuksia, ja pääkadun varrelta purettiin vuonna 1964 vanha valimo (W 2, nyk. 108), siihen liittyvä konttorirakennus (W 9, nyk. 112) ja höyrypannurakennus (W 3, nyk. 109), sekä valumallivarasto (W 11, nyk. 107). Rannan pajarakennus (W 4, W 28, nyk. 105) purettiin vuonna 1977.

Arkkitehti Antti Tähtinen suunnitteli asuntomäelle uuden toimitusjohtajan virka-asunnon (B 3) sekä vanhan makasiinin peruskorjauksen ja laajennuksen ruokalaksi (H 21).

Masuuninmäen työläisasunnot purettiin pääosin 1970-luvulla. Nykyisin alueella on kaksi erillistä tonttia, jolle 1980-luvun lopussa nousi kerrostaloja.

Perusselvitystyön on tehnyt 8. vuosikurssin opiskelija arkk. yo Anu Leinonen. Tampereen Teknillisen Korkeakoulun arkkitehtuurin historian kurseista hän on suorittanut seuraavat: Rakennussuojelun perusteet, Arkkitehtuurin historian ammattikussi I, Arkkitehtuurin historian ammattikussi II, Rakennussuojelun jatkokurssi, Rakennusten muutos- ja korjaustyöt, Rakennusten konservointitekniikka ja Kaupunkikulttuurin historia.

Selvityksessä on kartoitettu:

- alueen rakennuskanta vuosina 1850-1990
- alueen nykyinen rakennuskanta ja rakennusten nykyiset käyttötarkoitukset
- rakennusten valmistumisvuosi, mahdollinen suunnittelija, käyttötarkoitus, kantavien rakenteiden materiaali, rakennusrungon tyyppi, pinta-ala, kerrosten lukumäärä, kattomuoto, julkisivu
- rakennusten myöhemmät muutokset edellämainituin osin
- maatäytön raja Näsijärvessä, kosken järjestelyt

Selvityksessä on jätetty vähemmälle huomiolle:

- varastorakennukset tunnuksella M
- ulkorakennukset ja katokset tunnuksella U
- puretut asuinrakennukset tunnuksella B
- tehdasrakennusten täydentävien rakennusosien kuten ikkunoiden, ovien, kevyiden portaiden, katosten, koneasennusten ja muiden prosessiin liittyvien rakenteiden muutokset

Kirjallisuus:

Alhonen, Salo, Suvanto, Rasila: Tampereen historia I, Tre 1988
 Ojanen, Laakso, Kallio: Vanha Tampere 1900-luvulle tultaessa, Tre 1985
 Rasila: Tampereen historia II, Tre 1984
 Rihlana: Rakennustaidetta Tampereella, Porvoo 1968
 Sinisalo: Tampereen kirja, Tre 1947
 Uola: Tampere silloin ennen, Tre 1977
 Varto: Lapsuuteni Tampere, Tre 1958
 Voionmaa: Tampereen historia I-IV, Tre 1929-35

Ars, Suomen Taide, osat 3,4, Hki 1989
 Bonsdorff: Linne och Jern 1-3, Hki 1956
 Heiniö: Suomalaisen pellavateollisuuden historia, Tampere, tutkimuksia ja kuvauksia I, Tre 1929
 Helin: Tampereen rakennuskulttuuri, I kantakaupunki, Tre 1984
 Kanerva: Liinatehtaalaisia ja "tehtaan maistereita", Tre 1972
 Kauffman: Hauskoja muistoja Tampereen tienoilta, Porvoo 1967
 Lodenius: Tampereen pellava- ja rautateollisuus osakeyhtiö 1856-1906, 1908
 Putkonen: Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuus ympäristöt, Hki 1989
 Seppälä: Koskesta syntynyt, Hki 1981
 Tampereen pellava- ja rautateollisuus osake-yhtiö 1931, Hki 1931
 Urbans: Tampereen pellava- ja rautateollisuus osakeyhtiö 1856-1956, Hki 1956
 Mahlamäki: Teollisuusrakennusten uuskäyttö, Finlaysonin tehdasalue, Tre 1987
 Tammerkoski-lehti 1938

Arkistot:

Maistraatin arkisto
 Tampereen kaupunginarkisto
 Tampereen kaupungin valokuva-arkisto
 Tampellan piirustusarkisto
 Tampellan valokuva-arkisto
 Tampere-seuran valokuva-arkisto

Tampereen kaupungin valokuva-arkistosta ei ole käyty läpi Aamulehden negatiiviar-kistoa.

Haastattelu:

Insinööri Matti Löfgren, Tampellan rakennusosasto

SELVITYS LIITTEENÄ OLEVISTA PIIRUSTUKSISTA

Aksonometrinen kuvien tekstiosassa on merkitty tunnuksella (VK) rakennus tai sen vaihe, joka on tarkistettu valokuvista.

Rakennusten tunnuksia ovat Tampellan käyttämiä:

- tunnus L tarkoittaa pellavatehdasta
- tunnus H yhteisessä käytössä olleita rakennuksia
- tunnus B asuinrakennuksia
- tunnus W konepajaa.

Viisikymmenluvulta lähtien on konepajan rakennuksissa käytetty uudempaa kolminumeroista tunnusta. Vuoden 1990 piirrokseen on vanhojen W-alkuisten litteroiden lisäksi kirjoitettu uudet tunnuksia.

Tunnus M kuvaa varastorakennusta (magasin) ja tunnus U ulkorakennusta tai katosta. Näillä tunnuksilla merkittyjen rakennusten historiaa ei ole tutkittu yksityiskohtaisesti.

Tunnuskirjaimen perässä oleva juokseva numero antaa viitteen rakentamisjärjestyksestä.

MAKKAH

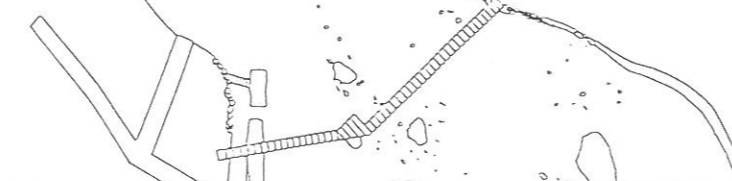
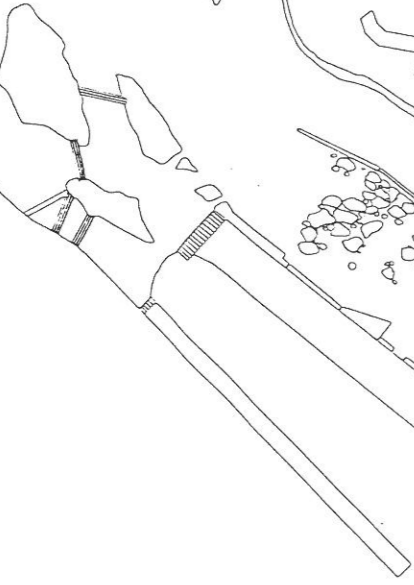
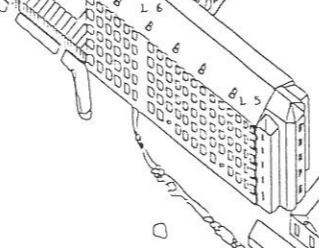
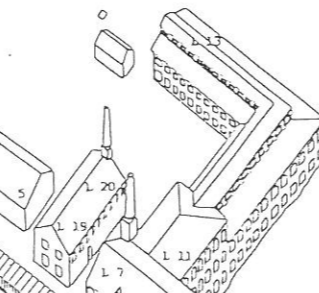
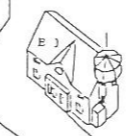
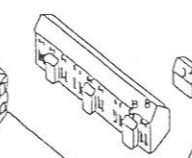
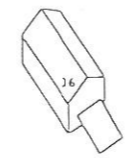
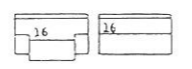
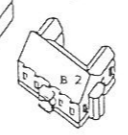
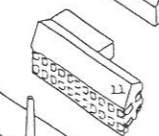
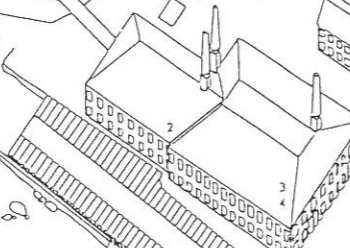
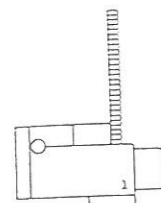
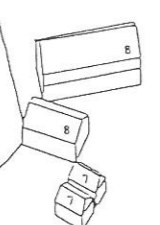
MAKKAH

MAKKAH

MAKKAH

MAKKAH

MAKKAH

1. Piilivarasto, paloi 1883
 2. Mäsuuni 1844, purettu 1884
 3. Valimo 1844, purettu 1884 (vk)
 4. Konepaja 1844, purettu 1884 (vk)
 5. Puhhio, purettu viimeistään 1881
 6. Arinauuni
 7. Hehkutusuuni (vk)
 8. Venehuone
 9. Rautavarasto
 10. Pousepän- ja maalarinverstas
 11. Asuinrakennus ja varasto (vk)
 12. Karjasuoja
 13. Asuinrakennus
 14. Leipomo
 15. Kuivaamo
 16. Varasto
-
- L 5 Kehräänö 1858 (vk)
 - L 6 Voimansiirtokuilu 1858 (vk)
 - L 7 Kehräänö 1858 (vk)
 - L 11 Valkaisurakennus 1858, rakennettiin uudelleen 1883 tulipalon jälkeen
 - L 12 Valkaisurakennus 1858, rakennettiin uudelleen 1883 tulipalon jälkeen
 - L 13 Konttori, varasto, myymälä, asunto 1858 (vk)
 - L 19 Kaasuhuone 1850-luvulta
 - L 20 Kaasuhuone 1850-luvulta
 - L 23 Iönenin vesisaha, purettu v:een 1898 mennessä
-
- E 1 Toimitusjohtajan asunto 1850-luvulta
 - B 2 Johtajan asunto 1850-luvulta
 - B 3 Asuinrakennus 1850-luvulta
 - B 8 Insinöörien asuinrakennus 1850-luvulta, siirretty 1898 (vk)
 - B 14 "Ristipyntinki", asuinrakennus 1850-luvulta (vk)

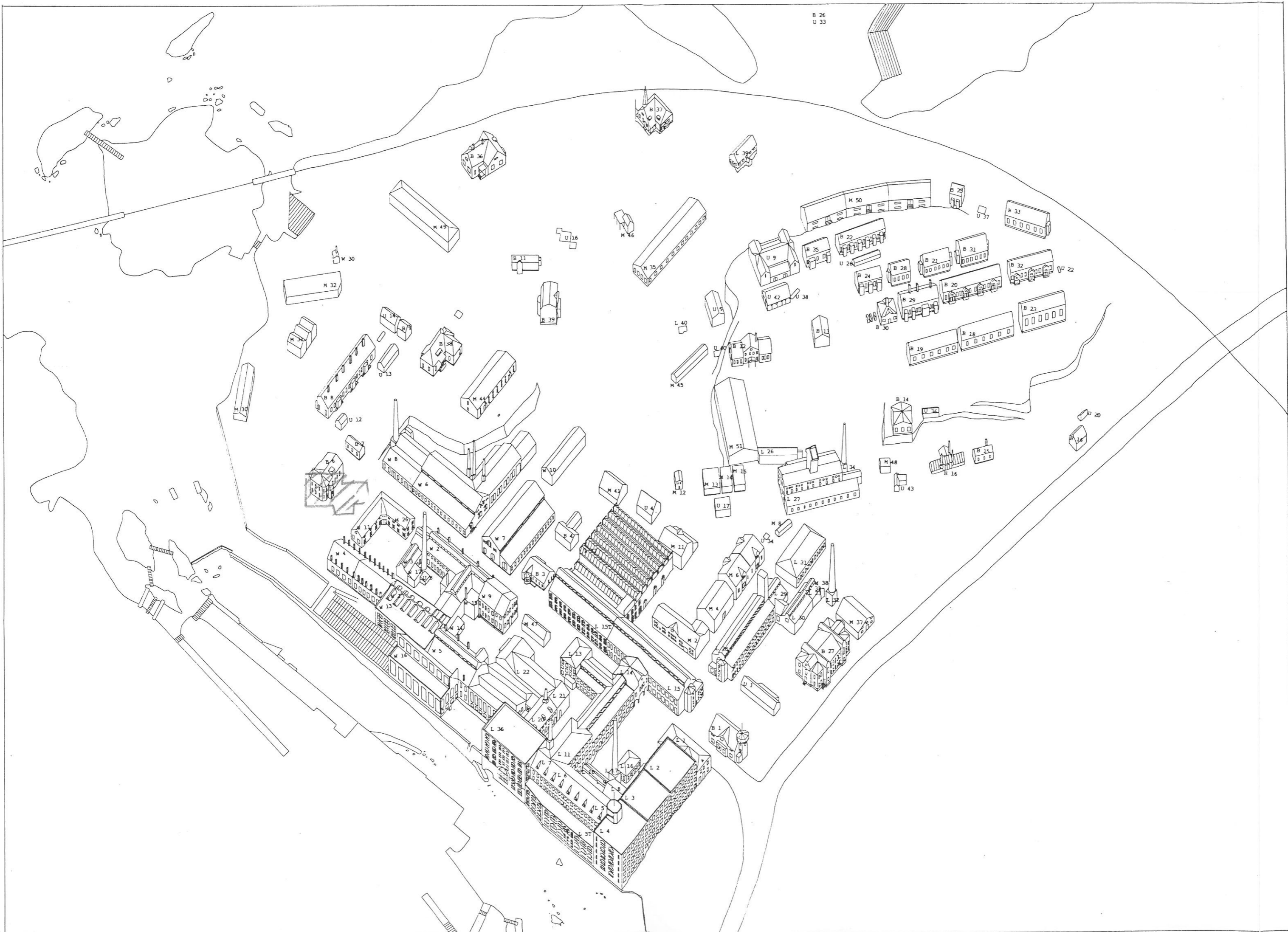

- L 1 Pääkonttori 1884 (vk)
- L 2 Varasto 1884 (vk)
- L 3 Varasto 1884 (vk)
- L 4 "Kappeli", purjekangaskutomo 1883 (vk)
- L 5, L 6, L 7 Kehräänö paloi 1883, korjattu nelikerroksiseksi (vk)
- L 8 Lankakuivaus 1889
- L 9 Höyrykonerakennus 1886
- L 10 Höyrypannurakennus 1886
- L 11 Valkaisu paloi 1863, rakennettu uudestaan (vk)
- L 12 Valkaisu paloi 1863, rakennettu uudestaan (vk)
- L 14 Kelloportti 1891 (vk)
- L 15 Kutomo 1891
- L 16 Ruiskuhuone 1884 (vk)
- L 17 Savupiippu 1886
- L 18 Autojen kuivatuslaitos 1891 (vk)
- L 19 Kaasuhuoneeseen sähköhuone 1891
- L 20 Kaasuhuoneesta sähköhuone 1891
- L 21 Korjaamorakennus 1893
- L 22 Alapuuhiomo, 1873 puurakennus, 1881 mennessä kivirakennus (vk)
- L 23 purettu 1898
- L 24 Puurakenteinen katos ?
- L 25 Puurakenteinen katos ?
- L 26 Kuivausrakennus 1873 ?
- L 27 Yläpuuhiomo 1873 ? (vk)
- L 28 Häkilä 1898 (vk)
- L 29 Höyrykonehuone 1898 (vk)
- L 30 Verakattilahuone 1898
- L 31 Puutyöpaaja 1898
- L 32 Savupiippu 1898 (vk)
- L 33 Kattilahuoneen laajennus 1898

- W 1 Mekaaninen verstaas 1897 (vk)
- W 2 Valimo 1897 (vk)
- W 3 Höyrypannurakennus 1897 (vk)
- W 4 Paaja 1897 (vk)
- W 5 Mekaaninen verstaas 1898 (vk)
- W 6 Kattilapaaja 1898 (vk)
- W 7 Veturikokoonpano 1899 (vk)
- W 9 Konttorirakennus 1898 (vk)
- W 11 Valimon varasto 1898 (vk)

- B 4, B 7, B 9, B 10, B 15 (poutarhurin asunto),
B 16 (vk), B 17, B 18 (vk), B 19 (vk), B 20,
B 21, B 23 (vk), B 26 Asuinrakennuksia
vuodelta 1898
- B 6 Asuinrakennus 1884
- B 12 Kansakoulu 1872 (vk)
- B 13, B 22, B 24 ?, B 25 ? Asuinrakennuksia 1876
- B 27 Juhlatalo 1896 (vk)

1. Hiilivarasto, paloi 1883
 2. Masuuni 1844, purettu 1884
 3. Valimo 1844, purettu 1884 (vk)
 4. Konepaja 1844, purettu 1884 (vk)
 5. Puuhioimo, purettu viimeistään 1881
 6. Arinauuni
 7. Hehkutusuuni (vk)
 8. Venehuone
 9. Rautavarasto
 10. Puusepän- ja maalarinverstas
 11. Asuinrakennus ja varasto (vk)
 12. Karjasuoja
 13. Asuinrakennus
 14. Leipomo
 15. Kuivaamo
 16. Varasto
-
- L 5 Kehräänö 1858 (vk)
 - L 6 Voimansiirtokäily 1858 (vk)
 - L 7 Kehräänö 1858 (vk)
 - L 11 Valkaisurakennus 1858, rakennettiin uudelleen 1883 tulipalon jälkeen
 - L 12 Valkaisurakennus 1858, rakennettiin uudelleen 1883 tulipalon jälkeen
 - L 13 Konttori, varasto, myymälä, asunto 1858 (vk)
 - L 19 Kaasuhuone 1850-luvulta
 - L 20 Kaasuhuone 1850-luvulta
 - L 23 Iänänin vesisahä, purettu v:een 1898 mennessä
-
- E 1 Toimitusjohtajan asunto 1850-luvulta
 - E 2 Jöhtäjän asunto 1850-luvulta
 - E 3 Asuinrakennus 1850-luvulta
 - E 8 Insinöörien asuinrakennus 1850-luvulta, siirretty 1898 (vk)
 - B 14 "Ristipyntinki", asuinrakennus 1850-luvulta (vk)

B 26

U 33

B 36

B 37

M 49

U 16

M 46

M 50

B 33

M 32

B 11

M 35

U 9

B 35

B 22

U 24

B 28

B 31

B 32

U 22

M 30

U 14

B 38

M 40

B 39

L 40

U 15

U 42

B 12

B 30

B 20

B 23

M 33

B 8

U 12

M 6

M 10

M 45

U 18

U 20

M 51

M 15

L 26

M 34

B 14

U 17

B 15

H 16

U 20

B 6

M 1

M 2

M 3

M 4

M 5

M 7

M 8

M 9

M 11

M 12

M 13

M 14

M 17

M 18

M 19

M 21

M 22

M 23

M 24

M 25

M 26

M 27

M 28

M 29

M 31

M 34

M 37

M 38

M 41

M 42

M 43

M 44

M 47

M 48

M 49

M 52

M 53

M 54

M 55

M 56

M 57

M 58

M 59

M 60

M 61

M 62

M 63

M 64

M 65

M 66

M 67

M 68

M 69

M 70

M 71

M 72

M 73

M 74

M 75

M 76

M 77

M 78

M 79

M 80

M 81

M 82

M 83

M 84

M 85

M 86

M 87

M 88

M 89

M 90

M 91

M 92

M 93

M 94

M 95

M 96

M 97

M 98

M 99

M 100

M 101

M 102

M 103

M 104

M 105

M 106

M 107

M 108

M 109

M 110

M 111

M 112

M 113

M 114

M 115

M 116

M 117

M 118

M 119

M 120

M 121

M 122

M 123

M 124

M 125

M 126

M 127

M 128

M 129

M 130

M 131

M 132

M 133

M 134

M 135

M 136

M 137

M 138

M 139

M 140

M 141

M 142

M 143

M 144

M 145

M 146

M 147

M 148

M 149

M 150

M 151

M 152

M 153

M 154

M 155

M 156

M 157

M 158

M 159

M 160

M 161

M 162

M 163

M 164

M 165

M 166

M 167

M 168

M 169

M 170

M 171

M 172

M 173

M 174

M 175

M 176

M 177

M 178

M 179

M 180

M 181

M 182

M 183

M 184

M 185

M 186

M 187

M 188

M 189

M 190

M 191

M 192

M 193

M 194

M 195

M 196

M 197

M 198

M 199

M 200

M 201

M 202

M 203

M 204

M 205

M 206

M 207

M 208

M 209

M 210

M 211

M 212

M 213

M 214

M 215

M 216

M 217

M 218

M 219

M 220

M 221

M 222

M 223

M 224

M 225

M 226

M 227

M 228

M 229

M 230

M 231

M 232

M 233

M 234

M 235

M 236

M 237

M 238

M 239

M 240

M 241

M 242

M 243

M 244

M 245

M 246

M 247

M 248

M 249

M 250

M 251

M 252

M 253

M 254

M 255

M 256

M 257

M 258

M 259

M 260

M 261

M 262

M 263

M 264

M 265

M 266

M 267

M 268

M 269

M 270

M 271

M 272

M 273

M 274

M 275

M 276

M 277

M

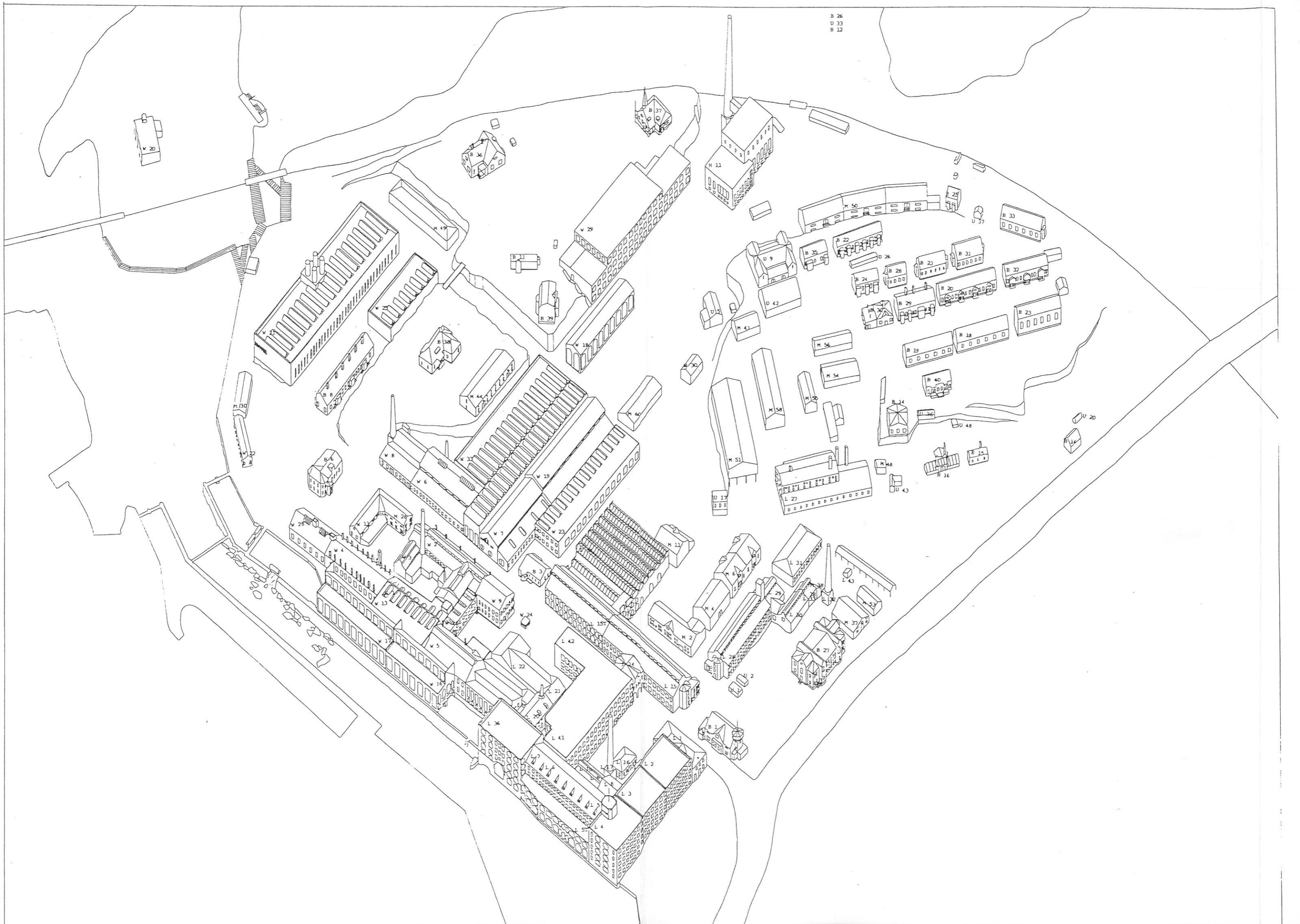
- L 1 Kassakonttorin laajennus 1916
- L 2, L 3 Varaston korotus nelikerroksiseksi ja rungon levennys 1904 (vk)
- L 4 Tehdasrakennus 1912, vanha "Kappeli", L 24, L 25 ja L 18 purettu
- L 5T Kehräämön terassirakennus 1916 (vk)
- L 15 Laajennus 1904
- L 15T Kutomon laajennus 1912, B 2 purettu (vk)
- L 22 Koskijulkisivun muutos 1914 (vk)
- L 34 Savupiippu 1911 (vk)
- L 36 Voimalaitos 1914, L 19 sähköhuone purettu (vk)
- L 37 Kutomon laajennus 1916 (vk)
- L 38 Kuivaamo 1915
- L 39 Onatarvesaha 1918
- L 40 Käyttötarkoitus ei tiedossa 1920

- H 16 (L 35) Kasvihuone 1912

- W 6 Kattilapajan laajennus 1901 (vk)
- W 8 Levypaja 1904, laajennus 1910- (vk)
- W 9 Konttorin laajennus 1915 (vk)
- W 10 Maalariverstas ? 1901
- W 12 Höyrypannurakennuksen laajennus 1910
- W 13 Konepajan W 1 laajennus 1914, W 1 muutettu tasakattoiseksi (vk)
- W 14 Konepajan W 5 laajennus 1914
- W 15 Valimon pesu-, vaate- ja keernahuone 1915
- W 16 Koskenpuoleinen koneistushalli 1916 (vk)
- W 30 Veturitalli, V:een 1914 mennessä

- B 11 Villa Sakari 1916 (vk)
- B 28, B 29, B 31, B 32, B 33, B 34, B 35, B 36
Asuinrakennuksia Masuuninmäelle noin 1900
- B 30 Pesutupa, noin 1900
- B 37 Villa Lavonius 1901 (vk)
- B 38 Villa Nordman 1904 (vk)
- B 39 Villa Sandsund 1912 (vk)

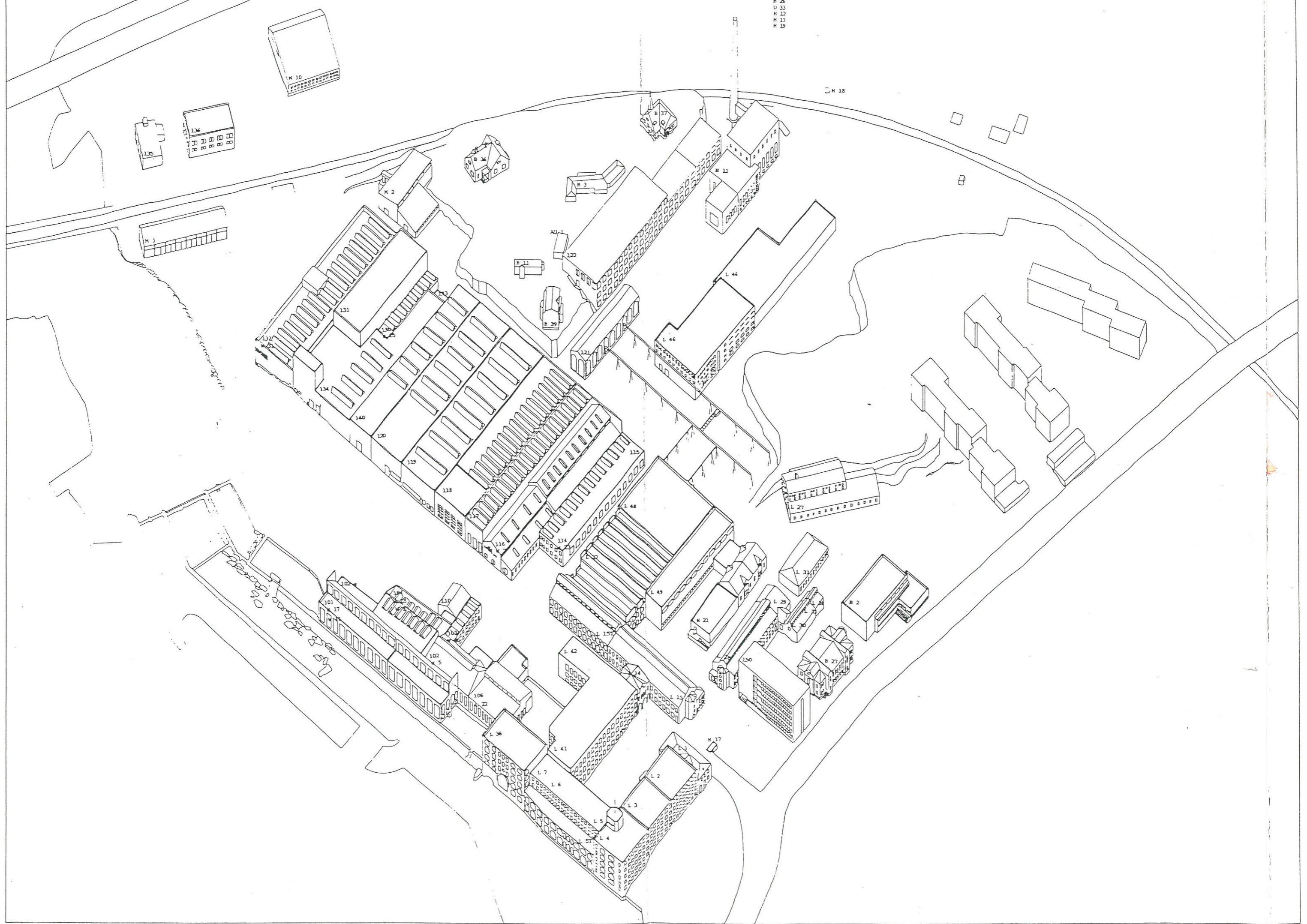
B 26
U 33
H 12

- L 22 Alapuuhiimon sisäarakenteiden muutoksia 1923,
rakennettu kokonaan uudestaan 1928, (vk)
sisätilamuutoksia 1934
- L 26 Kuivaamo purettu 1934
- L 27 Yläpuuhiimon laajennus 1928,
savupiippu L 34 purettu,
Hjorthin kuivaustorni purettu
- L 39 Onatarvesaha purettu 1939-1941
- L 40 purettu 1947 mennessä
- L 41 Valkaisurakennus 1936, L 11 ja L 12 purettu
- L 42 Valkaisurakennus 1936, L 13 purettu (vk)
- L 7 Turbiinihuoneen korjaus 1922,
- H 11 Höyryvoimalaitos 1950 (vk)
- H 12 (L 47) Pumppuasema 1949
- W 6 Laajennusosa purettu 1947
- W 8 Kattilaverstaan höyrykeskuksen laajennus 1940
- W 11/M 26 Muutos valuvärestosta pukuhuoneiksi 1948
- W 17 Alatyöpejan laajennus 1928 (vk)
- W 18 Valssipeja 1930
- W 19 Veturikokoonpanon laajennus 1935, W 10 purettu (vk)
- W 20 Lentokoneoottoreiden koesena 1935
- W 22 Kemiallinen osasto 1936, purettu 1947-58 (vk)
- W 23 Veturikokoonpanon laajennus 1938 (vk)
- W 24 Konepajan portinvartija 1939
- W 25 Valimon keernaosasto 1939-42 (vk)
- W 26 Ruokala 1941 (vk)
- W 27 Kallioluolasto 1940-
- W 28 Pajan laajennus 1939 (vk)
- W 29 Luolan eturakennus 1942 (vk)
- W 31 Valimo 1947 (vk)
- W 32 Käyttötarkoitus ei tiedossa, 1947 mennessä
- W 33 Turbiinien kokoonpanohalli 1947 (vk)
- W 34 Käyttötarkoitus ei tiedossa, 1941 mennessä
- B 1 Laajennus 1926
- B 4 purettu 1936-39
- B 6 Laajennus 1926
- B 7 purettu 1941
- B 9 purettu 1938
- B 12 purettu 1938
- B 13 purettu 1928 mennessä
- B 26 Asuinrakennus 1932 korjaus
- B 37 Laajennus ullakolle 1935
- L 40 Asuntoparakki 1945 (vk)

B 26
U 23
H 12
H 13
H 19

CH 18

- L 1 Myymälän tilalle pankkisali 1985 (vk)
- L 2 Paakonttorin laajennus 1954
- L 2, L 3, L 4, L 5, L 6, L 7 Muutos toimistotiloiksi
1980-luvulle
- L 5, L 6, L 7 Harjakatto tasakatoksi 1959 (vk)
- L 20 Purettu 1982 mennessä
- L 21 Purettu 1982 mennessä
- L 22 Alapuuhiomon sahakatosta tasakatto 1957,
muutos konepajan laboratorioiksi 1961 (vk)
- L 27 Yläpuuhiomo toimistotiloiksi 1960
- L 28 Hakilä konepajakoulun tiloiksi 1961
- L 29 Muutos konepajakoulun tiloiksi, vesikaton
muutos 1961 (vk)
- L 32 Purettu 1959
- L 37 Kutomon kattoikkunat purettu 1958, yksiker-
roksinen osa korotettu 1963 (vk)
- L 44 Maanalainen varasto 1955, L 8, L 9, L 10,
L 16 ja L 17 purettu
- L 45 Tervatilkeosasto 1955
- L 46 Keskusvarasto 1958, laajennus 1970, muutos
toimistotiloiksi 1971- (vk)
- L 48 Automaattikuito 1958, muutos konepajan
tiloiksi 1979 (vk)
- L 49 Kuitukangasosasto 1969 (vk)
- H 11 Höyryvoimalaitoksen laajennus 1959 (vk)
- H 13 Lauhteenkokojarakennus 1951
- H 14 Junaradan portinvartija 1959
- H 16 Purettu 1975-80
- H 17 Lepintien portinvartija 1963 (vk)
- H 18 Aspinniemen portinvartija 1963 (vk)
- H 19 Ajoneuvojen huolto- ja säilytys halli 1965 (vk)
- H 21 Vanhan makasiinin M 6 muutos ruokalaksi,
keittiö uudisrakennusosassa 1973 (vk)
- 102a Valivarasto 1956 (vk)
- 105 (W 4) Pajan kattilahuone 1957, koko paja
purettu 1977
- 107 Purettu 1964
- 108 (W 2) Purettu 1964
- 109 (W 3) Purettu 1966-68
- 112 (W 9) Hehkutusuunirakennus 1955-58, koko
levypaja purettu 1975
- 120 Koneistushalli 1966, laajennus 1975, jolloin
W 8 purettu
- 122 (W 29) Ylin kerros laajennettu 1969, laajen-
nus piipun lähelle 1981 (vk)
- 124 Luolaston laajennusosa 1962
- 132 Rautavalimo 1961, laajennus 1970, jolloin
osa 130:sta purettu (vk)
- 133 Lämpökeskus 1961 (vk)
- 134 Valimon laajennus 1969 (vk)
- 136 (W 36) Hydraulinen laboratorio 1952 (vk)
- 140 Valimon laajennus 1970, laajennus 1975,
- 150 Piirustuskonttori 1963 (vk)
- W 22 Kemiallinen osasto purettu 1947-58
- B 1 Purettu 1963 (vk)
- B 2 Urheilutalo 1955 (vk)
- B 3 Toimitusjohtajan virka-asunto 1962, vanha
B 3 purettu 1958-66 (vk)
- B 22, B 25, B 35 purettu 1947-58
- B 8, B 15, B 16, B 38 purettu 1960-66
- B 20, B 21, B 23, B 24, B 28, B 31, B 32, B 18
purettu 1969-75
- B 6, B 14, B 19, B 29, B 30, B 40 purettu 1975-80
- B 11 Lämpökeskus
- B 37 Kuiti ja autotalli 1951, sauna 1969
- B 3, B 11, B 36, B 39 Pesutilämuutoksia 1960-luvulla